

S. dr hab. Halina Wrońska, prof. KUL
Instytut Teologii Pastoralnej i Katechetyki KUL

RECENZJA

rozprawy doktorskiej p. mgr lic. Natalii **W a l k o w i a k**
pt. *Wychowanie religijne w systemie pedagogicznym Marii Montessori*
w Polsce i we Włoszech

napisanej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II
w Krakowie pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Tadeusza Panusia.

Kraków 2019 (wydruk komputerowy stron 196).

We współczesnej polskiej pedagogice podejmuje się refleksję nad sposobem wychowania młodego człowieka oraz nad potrzebą stworzenia nowego systemu edukacji. Trwa poszukiwanie nowych systemów i metod wychowawczych, ale także wraca się do tych, które rozwijały się na przełomie XIX i XX wieku. W Polsce w dobie przemian po 1989 roku, charakteryzujących się większą autonomią oraz pluralizmem szkół, powstały i funkcjonują różnego typu placówki oświatowe, które w wielu przypadkach można zaliczyć do szkół eksperymentalnych, czy to w sensie organizacyjnym, ideowym czy metodycznym. Twórcy niektórych tych placówek korzystają z doświadczeń europejskich reformatorów prowadzących szkoły alternatywne w zachodniej Europie. W niektórych polskich placówkach oświatowych reaktywowano system pedagogiczny Marii Montessori (1870-1952). System ten, zwany też metodą Montessori, stwarza dziecku szansę wszechstronnego rozwoju fizycznego i duchowego oraz kulturowego i społecznego, wspiera jego spontaniczną i twórczą aktywność. Jego celem jest rozwijanie indywidualnych cech osobowości, w formowaniu prawidłowego charakteru, zdobywaniu wiedzy, umiejętności szkolnych i współdziałania. Według zasad pedagogiki Montessori ważne miejsce w procesie rozwoju osoby zajmuje wychowanie religijne.

W nurt refleksji nad tą ważną i aktualną problematyką pedagogiczno-katechetyczną, dotyczącą wychowania religijnego dziecka, włącza się rozprawa doktorska p. mgr lic. Natalii Walkowiak, przygotowana na seminarium naukowym z katechetyki, pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Tadeusza Panusia. Autorka cel rozprawy upatruje w udzieleniu odpowiedzi na pytanie „W jaki sposób zorganizowane jest nauczanie religii w montessoriańskich placówkach w Polsce i we Włoszech” (s. 5). Jej refleksja jest tym cenniejsza, że nie skupia się wyłącznie na wymiarze teoretycznym, ale opiera się o własne badania empiryczne.

1. Opis rozprawy doktorskiej

Recenzowana rozprawa doktorska p. mgr lic. Natalii Walkowiak składa się z tekstu liczącego 196 stron wydruku komputerowego, w tym 16 stron bibliografii, 22 strony aneksów oraz spis tabel.

We wstępie rozprawy (s. 5-8) Autorka uzasadniła wybór tematu, wskazała na jego zasadność i aktualność, określiła problem swoich dociekań naukowych oraz zagadnienia, na których skoncentruje swoją uwagę, poinformowała o metodzie naukowej, bazie źródłowej i strukturze pracy. W rozwiązaniu podjętego problemu rozprawy zrealizowała ona trzy etapy postępowania badawczego właściwego dla teologii pastoralnej. Etap pierwszy obejmuje refleksję teologiczno-pedagogiczną dotyczącą nauczania religii w dokumentach katechetycznych Kościoła katolickiego oraz koncepcji wychowania religijnego dziecka według Marii Montessori i Sofii Cavaletti. Drugi etap ma na celu ukazanie, w oparciu o przeprowadzone badania empiryczne, sposobów prowadzenia nauczania religii katolickiej w placówkach montessoriańskich w Polsce i we Włoszech. Trzeci etap badawczy ma charakter prakseologiczny i zmierza do sformułowania wniosków i postulatów katechetycznych.

Po koniecznych procedurach wstępu Autorka przystąpiła do rozwiązania podjętego problemu w pięciu rozdziałach rozprawy doktorskiej. Uczyniła to z konsekwencją, w oparciu o przyjętą zasadę porządkującą materiał badawczy.

W rozdziale pierwszym (s. 9-40) Autorka dysertacji ukazała zagadnienie nauczania religii w dokumentach katechetycznych Kościoła katolickiego z uwzględnieniem katechizacji w Kościołach lokalnych w Polsce i we Włoszech. W rozdziale drugim (s. 41-72) zaprezentowana została koncepcja wychowania religijnego dziecka według M. Montessori oraz S. Cavalletti, na tle historii rozwoju idei wychowania religijnego obu włoskich autorek. Ukazano wizję

rozwoju duchowo-religijnego dziecka oraz odpowiednio przygotowanego otoczenia, w skład którego wchodzi: pomieszczenie z materiałami rozwojowymi, nauczyciel i grupa uczniów mieszana wiekowo.

Rozdział trzeci (s. 73-92) poświęcony został kwestiom metodologicznym pracy, obejmującym opis metody i techniki badawczej, czas, miejsce i sposób przeprowadzenia badań a także charakterystykę osób badanych.

W kolejnym rozdziale czwartym (s. 93-143), odpowiadającym socjologicznemu etapowi badań, przedstawione zostały wyniki badań empirycznych dotyczące sposobów prowadzenia nauczania religii katolickiej w montessoriańskich placówkach w Polsce i we Włoszech. Obejmują one miejsce *Katechezy Dobrego Pasterza* w ramach szkolnej nauki religii oraz możliwości wykorzystania jej elementów podczas klasycznego sposobu pracy. Zwrócono również uwagę na to czy i w jaki sposób wychowanie kosmiczne M. Montessori może mieć wpływ na przekaz treści religijnych.

Szczególne znaczenie dla katechetyków posiada rozdział piąty (s. 144-153), w którym Doktorantka zaprezentowała wnioski i postulaty działań katechetycznych. Przedłożone wnioski i wypływające z nich postulaty katechetyczne korelują z przyjętymi we wcześniejszych rozdziałach kierunkami refleksji i mogą stanowić cenne wsparcie dla katechetów. Rozdział ten dowodzi o przygotowaniu naukowym Autorki dysertacji, co wyraziło się w samodzielnym i ostrożnym wyciąganiu wniosków z wcześniejszych analiz oraz formułowaniu postulatów katechetycznych.

W zakończeniu rozprawy Doktorantka dokonała podsumowania i oceny swojej pracy a także wskazała na potrzebę kontynuowania badań w tym zakresie. Integralną część rozprawy stanowi obszerna bibliografia, aneksy zawierające ankietę w języku polskim i włoskim, wywiad przeprowadzony z ks. Saottinim, dyrektorem Krajowego Biura ds. Nauczania Religii Katolickiej przy Konferencji Episkopatu Włoch, oraz spis tabel.

O naukowej wartości pracy doktorskiej decyduje jej aspekt merytoryczny i formalny. Dlatego w tych dwóch płaszczyznach zostanie dokonana ocena niniejszej rozprawy.

2. Ocena merytoryczna rozprawy

Recenzowana rozprawa doktorska stanowi studium z zakresu katechetyki, w którym Autorka zajmuje się kwestią nauczania religii w systemie pedagogicznym Marii Montessori, a badaniami zostały objęte placówki w

Polsce i we Włoszech, które pracują według powyższej metody. Rozprawa jest interesująca przede wszystkim dla katechetów oraz osób zajmujących się kwestią wychowania dzieci. Wybór tematu został podyktowany zainteresowaniami naukowymi Autorki dysertacji, która posiada kwalifikacje z zakresu pedagogiki M. Montessori i wychowania religijnego S. Cavalletti oraz miała możliwość wykorzystania zdobytych umiejętności w praktyce podczas pracy z dziećmi w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Obserwacja uczestnicząca jest elementem uwiarygodniającym prowadzone badania pedagogiczno-katechetyczne. Jest bowiem cenne, jeśli refleksja naukowa łączy się z określoną praktyką katechetyczną albo z niej wypływa. To stanowi dodatkowy atut piszącej rozprawę naukową.

Dysertacja p. mgr lic. Natalii Walkowiak napisana jest w oparciu o źródła zastane, ale także wytworzone w formie badań ankietowych. W napisanie recenzowanej rozprawy Autorka włożyła wiele pracy, wykazała się wprost benedyktyńskim podejściem do tematu. Przeprowadzając badania naukowe dotarła do dokumentacji źródłowej w formie dokumentów ogólnokościelnych i dokumentów Kościoła oraz dokumentów prawnych w Polsce i we Włoszech a także licznych materiałów poświęconych metodzie montessoriańskiej. W metodzie tej występują pewne pojęcia jak np. edukacja kosmiczna czy atrium, które wymagałyby przynajmniej ogólnego wyjaśnienia we wstępie rozprawy. O ich znaczeniu czytelnik dowiadyuje się dopiero w rozdziale drugim a określenie edukacja kosmiczna występuje już w spisie treści.

Znaczącą wartość rozprawy stanowią badania ankietowe przeprowadzone przez Autorkę w oparciu o wytworzoną dla potrzeb recenzowanej rozprawy ankietę, zawierającą 34 pytania, z dołączoną do niej instrukcją. Właściwe badania zostały poprzedzone pilotażem, przeprowadzonym w kwietniu 2018 roku na grupie sześciu nauczycieli religii i wychowawców montessoriańskich w Polsce i trzech z Włoch. Badania te pozwoliły Autorce sprawdzić trafność pytań, ich jednoznaczność i zrozumiałość, a także ciągłość logiczną.

Badania właściwe zostały przeprowadzone od września 2018 do czerwca 2019 roku. Kwestionariusze ankiet zostały rozdane 43 placówkom w Polsce i 159 we Włoszech, natomiast informacje zwrotne otrzymano odpowiednio z obydwu krajów: 25 i 61. Wszystkie pozyskane kwestionariusze ankiet zostały zakwalifikowane do dalszych analiz.

W celu uzyskania dodatkowych informacji na temat nauczania religii w placówkach montessoriańskich we Włoszech, Autorka dysertacji przeprowadziła w maju 2019 roku, wywiad z ks. Danielem Saottinim –

dyrektorem Krajowego Biura ds. Nauczania Religii Katolickiej przy Konferencji Episkopatu Włoch.

Należy podkreślić, że Doktorantka wykazała umiejętność łączenia wiedzy pochodzącej ze źródeł zastanych oraz źródeł wytworzonych, czyli wyników badań ankietowych. W pracy zostały przez Autorkę dobrze wykorzystane i powiązane oba rodzaje źródeł. Także literatura przedmiotu i pomocnicza została przez Doktorantkę nie tylko zgromadzona, ale także przyswojona i przemyślana, co pozwoliło Autorce skutecznie analizować materiał empiryczny. Dzięki temu rozprawa doktorska zyskuje na wiarygodności i stanowi pomost pomiędzy teorią i praktyką dotyczącą wychowania religijnego w systemie pedagogicznym Marii Montessori.

Novum rozprawy, co należy podkreślić, stanowi całościowe i wieloaspektowe ukazanie realizacji idei związanych z wychowaniem religijnym w montessoriańskich przedszkolach i szkołach w Polsce i we Włoszech. Dobra znajomość podstaw teologicznych odnoszących się do wychowania i katechezy sprawiła, że Autorka recenzowanej rozprawy przeprowadziła refleksję naukową kompetentnie i rzetelnie. Na uwagę zasługuje również to, że Doktorantka zastosowała także pytania otwarte, szczególnie podczas wywiadu nieskategoryzowanego, co pozwoliło na swobodny charakter wymiany informacji w celach naukowych. W niektórych przypadkach została także przeprowadzona obserwacja jawna i bezpośrednia, której przedmiotem były warunki, sytuacje i reakcje osób obserwowanych.

Godne podkreślenia jest to, że recenzowana rozprawa pogłębia spojrzenie czytelnika na aktualny i bardzo ważny współcześnie problem, jakim jest wychowanie religijne dzieci. Przedstawione w dysertacji wyniki badań empirycznych i przeprowadzone analizy, a zwłaszcza wnioski i postulaty katechetyczne w rozdziale piątym, mogą być pomocne w podejmowaniu działań katechetycznych. Zaprezentowane w rozprawie odpowiedzi na postawione we wstępie pytania mogą być cenną pomocą przy opracowywaniu publikacji i pomocy praktycznych dla nauczania religii. Stąd zgłaszam postulat opublikowania pracy doktorskiej w formie książkowej po dokonaniu pewnych uzupełnień i korekt językowych.

3. Ocena formalna rozprawy

Praca doktorska p. mgr lic. Natalii Walkowiak ma wartość poznawczą i praktyczną. Dotyczy ważnego odcinka praktycznej działalności Kościoła. Temat

rozprawy doktorskiej jest aktualny i interesujący. Problem został właściwie sformułowany we wstępie i konsekwentnie we wszystkich elementach pracy rozwiązywany. Podział pracy na rozdziały jest logiczny i przejrzysty. Dotyczy to także podziału poszczególnych rozdziałów na paragrafy. Zwięzłe wprowadzenia do rozdziałów zwiększają jasność układu i podziału treści w rozdziale. Syntetyzujące podsumowania rozdziałów nadają dysertacji dużej przejrzystości.

Przeprowadzone w pracy analizy są pogłębione i wielowątkowe. Staranność recenzowanej pracy daje się zauważyć w poszczególnych etapach jej realizacji: w korpusie pracy, w tabelach, w wykazie skrótów, w zestawie bibliografii, który tworzą źródła (dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, dokumenty Kościoła w Polsce i we Włoszech, dokumenty prawne w Polsce i we Włoszech oraz źródła wytworzone w postaci kwestionariusza ankiety a także wywiad), literatura przedmiotu, literatura pomocnicza oraz aneksy zawierające ankietę, przy użyciu której zostały przeprowadzone badania i tabele.

Refleksja naukowa p. mgr lic. Natalii Walkowiak jest rzeczowa i przejrzysta w referowaniu i analizowaniu faktów. Na korzyść recenzowanej pracy przemawia także zdolność koncentrowania się Autorki na istotnych kwestiach rozwiązywanego problemu. Poprawny jest także język rozprawy. Jest on zwięzły i jasny. Pomimo dużej troski Doktorantki o staranność pracy, znajdują się w niej pewne błędy adiustacyjne, które należy poprawić przy wydaniu jej drukiem.

Przypisy w recenzowanej rozprawie, wykonane w systemie przecinkowym, są konsekwentnie stosowane w całej pracy. Niektóre przypisy słusznie zawierają informacje i cytaty, które dokumentują przeprowadzone w pracy analizy, ale ich wartość naukowa nie kwalifikuje się do zamieszczenia ich w tekście głównym rozprawy. Pozostawienie wszystkich wypowiedzi źródłowych i cytatów, nawet o charakterze drugorzędym w tekście zasadniczym obniżyłoby walor naukowy tekstu.

Problematyka rozprawy prowokuje do kontynuowania dyskusji w celu rozwinięcia jeszcze niektórych jej wątków. W tym też celu formułuję do Doktorantki pytania do dyskusji

1. Przygotowanie dzieci i młodzieży do dojrzałości osobowej, czy życia społecznego jest zadaniem wielu różnych środowisk. W związku z tym pytanie: co wyróżnia wychowanie religijne w placówkach montessoriańskich?

2. W katechezie współczesnej podkreśla się potrzebę realizacji zasady wierności Bogu i człowiekowi. Proszę wskazać, w oparciu o przeprowadzone badania, jak ta zasada realizowana jest w systemie pedagogicznym Marii Montessori.

4. Wniosek końcowy

Sumując poczynione wcześniej uwagi należy podkreślić, że recenzowana rozprawa p. mgr lic. Natalii Walkowiak jest opracowaniem ważnego obszaru szczególnie z zakresu wychowania religijnego. Autorka rozprawy wykazała się znajomością warsztatu naukowego, umiejętnością stawiania problemów naukowych i ich weryfikacji oraz zdolnością wykorzystywania różnych źródeł w rozwiązywaniu podjętego problemu pracy.

Praca doktorska p. mgr lic. Natalii Walkowiak jest dojrzałą tak pod względem merytorycznym jak i formalnym i spełnia wszystkie warunki stawiane w odpowiednich przepisach państwowych i kościelnych pracom doktorskim. Dlatego stawiam wniosek do Rady Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie o dopuszczenie p. mgr lic. Natalii Walkowiak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

S. dr hab. Halina Wrońska, prof. KUL

Lublin, dnia 14 listopada 2019 r.